

3. Comparative Constitutional Design / Ginsburg Tom (ed.). Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 406 p.
4. Frankenberg G. Comparative Constitutional Design / Ginsburg Tom. (ed.). Cambridge University Press, 2012. 393 p. *International Journal of Constitutional Law*. 2013. Vol. 11, № 2. P. 537–542.
5. Pitkin H. The Idea of a Constitution. *Journal of Legal Education*. 1987. № 37(2). P. 167–169.
6. The Architecture of Democracy Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy / Ed. by Andrew Reynolds. Oxford, Oxford University Press, 2002. 530 p.
7. Wheatley J., Mendez F. Patterns of Constitutional Design. The Role of Citizens and Elites in Constitution-Making. Routledge 2013, 202 p.

Ключові слова: конституція, демократія, конституційний дизайн, принципи, належне врядування.

Key words: constitution, democracy, constitutional design, principles, good governance.

СУМАРОВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

ЛОГІКА VS ВІЙНА

Зовсім нещодавно здавалася добре обґрунтованою теза про те, що аргументація є практично єдиною альтернативою насильству [1]. Суттєвий внесок в обґрунтування цієї тези внесла сучасна комунікативна філософія (Ю. Хабермас, С. Тулмін, К.-О. Апель, К. Ясперс та ін.). Її основний висновок полягав в тому, що «м'яка сила» «найкращого аргументу» може перемагати фізичну «жорстку силу», якщо правильно організувати «форуми раціональності» – вільний діалог суб'єктів, і встановити деякі цивілізаційні принципи і правила комунікації. Будь-якій логіці комунікативних дискурсів, в свою чергу, повинно передувати прийняття етичних постулатів.

Після 24-го лютого 2022 року багатьом стало вдаватися, що сам хід подій, реалії війни практично «обнулили» будь-яке значення логіки, розуму, етики, права і навіть здорового глузду. Цієї війни не повинно було статися за всіма розумними критеріями та нормами мислення та поведінки людини ХХІ століття. Проте війна почалася і йде. Жорстока, нелюдська війна, спрямована на знищення цілої країни, цілого народу. І цей факт неможливо заперечувати.

Звісно, можливо все пояснити неосудністю чи амбіціями лідера однієї країни. Але це пояснення навряд чи можливо прийняти як достатнє. Більш реалістично намагатися з'ясувати – чи є у агресора і його прихильників своя логіка, що відрізняється від загальноприйнятої

(як і своя етика, своє право, своя культура). Тоді, може бути, війна Росії з Україною має і логічний вимір?

Висловлю обережне припущення, що, дотримуючись загальноприйнятих «правил чесної гри» (логічні, моральні, правові і т.і.) Росія не може реалізувати свої амбіційні плани відносно лідерства у світі, завоювання ролі наддержави. І вона це розуміє. А якщо це так, то оскільки амбіції і цілі для неї вище будь-яких «правил», «законів», «норм», то залишається знехтувати будь-якими правилами і обрати шлях грубої фізичної сили. Але зробити це непомітно, під зовнішнім прикриттям цих самих правил. А значить, потрібно голосно, зі всіх трибун, у всіх засобах масової інформації кричати про порушення цих правил іншими: і НАТО неправильно розширюється, і Україна погрожує безпеці Росії, і США неправильно впливають на Україну. При цьому мовчазно сприйнятою «аксіомою» стала сумнівна думка про те, що усі повинні бути стурбовані безпекою Росії, що всі побажання Росії повинні бути миттєво всіма виконуватися, оскільки Росії загрожує постійна небезпека нападу, завоювання і т.і. Перелік цих «аксіом» був поповнений ще й абсурдним твердженням, що Україна – це регіон Росії, що Україна не є державою і т.і. Це один з прийомів «гібридної війни», який відволікає увагу, коли робиться протилежне тому, що говориться. Цей самий прийом Росія використовує і під час відкритої повномасштабної «гарячої» війни проти України.

Але існує інший бік проблеми. Наскільки готова логіка до цього протистояння? І тут висловлю друге обережне припущення, суть якого полягає в тому, що сучасна теоретична логіка має достатні засоби, щоб експлікувати суть зіткнення ідей, намірів, тез і аргументів сторін будь-якого конфлікту, в тому числі і діючої логіки ведення війни. Проте, разом з тим, логіка ще не побудована до свого «верхнього поверху»: в ній не вистачає такого розділу, як спеціальна логіка рефлексивних ігор, що розроблена для конфліктних ситуацій, яка би мала рівень аксіології і праксеології, вивчала б динаміку, співвідношення цілей, цінностей та дій сторін.

Коротко поясню хід думки, що виправдовує висунення висловлених вище двох припущень.

Почну з того, що логіка як наука розроблялась в цілях самовдосконалення самої людини, її розуму, і в цілях боротьби зі зловживаннями нечесних людей, які маскують свої корисні наміри з допомогою міркувань, зовнішньо схожих на вірні, але насправді вони порушують правила, що лежать в основі мислення. Ці правила, принципи, закони – в деякому наближенні – були ясно сформульовані Арістотелем, потім доповнені і розвинені. У широкі освітні програми були включені базові логічні знання, які складають фундамент логічної культури. Суть цих знань полягає у формулюванні двох необхідних умов правильності будь-якого міркування: 1) вихідна інформація повинна бути істинною та достатньою; 2) схема (форма) міркування, що застосовується, повинна бути логічно правильною. Проте з часом зміст класичних курсів логіки перестав задовольняти потреби освіти, і на зміну їм прийшли

курси критичного мислення, практичної логіки, теорії аргументації, де принциповим моментом визнається співставлення позицій *pro et contra*, *support and attack* в будь-якому розсуді, важливому для прийняття рішення. Але так є в суспільствах, де присутні помітні елементи демократії. У авторитарних суспільствах курси критичного мислення і навіть елементарні курси логіки для влади стають «зайвими». Для довідки: у Білорусі курс логіки зник більше десяти років тому; трохи пізніше він зник і в Росії. Розробляти «нову» логіку не стали, а «стару» прибрали. Наступний крок, а точніше, одночасний з видавлюванням логіки з гуманітарної освіти, був пов'язаний з атакою на право людини на інформацію: замість істини навмисно впроваджуються «напівправа», «постістина» і «постправа», а потім настає час для організації потужних потоків відвертої брехні і дезінформації. При цьому цинічно використовуються такі «слабкі місця» демократичних суспільств як відкритість інформаційного простору, наявність майданчиків для дискусій, можливість анонімної участі в них, множинність і розмаїття джерел інформації і т.і.

Тобто, іншими словами, робиться цілком усвідомлена спроба нейтралізувати чи зовсім прибрати обидві логічні умови самої можливості надійності висновків і доказів, що застосовуються для прийняття та при оцінці важливих рішень: і наявність достатнього обсягу істинної інформації, і критичного відношення до схем висновку, що застосовуються.

Що ж стосується готовності сучасної логіки (а вона більш складна, ніж «шкільна» логіка), то протиріччя проти такого цинічного ігнорування основ логіки може бути знайдена у сучасних роботах, присвячених аналізу онтологічних передумов логіки, логіки можливих світів, – оскільки моделі сучасного світу, які використовує Росія і які лежать в основі їхнього мислення і політики, досить вразливі для критики. «Можливий світ», який вони побудували і який хочуть нав'язати людству, в термінах сучасної логіки є недосяжним для тих можливих світів, які в реальності існують у свідомості інших суспільств людей. Російські офіційні особи живуть у вигаданому «можливому світі», де «Росія не нападає на Україну», «Росія взагалі ні на кого не нападає», «Росія захищає російськомовних громадян України» і веде «операцію» так, щоб не постраждало громадянське населення України і т.д. і т.п.

А якщо піти далі, то слід врахувати і те, що будь-яка теорія мислення суттєво залежить не тільки від онтологічних передумов, моделей світу, але й від систем цінностей, що приймаються, від побудови не тільки «дерева цілей», але й «дерева цінностей», яке лежить в основі. Тільки оцінка цілей і цінностей учасників будь-якого конфлікту, в тому числі і війни, що відбувається в системі координат загальнолюдських цілей і цінностей, і може створити реальну можливість такого діалогу, який своїм результатом може дати справедливе вирішення конфлікту. В діалозі конфлікт двох сторін, які мають взаємовиключні цілі, не може бути вирішений. Потрібна логіка медіації – тобто участь інших учасників комунікації.

Для агресора, який обрав для себе не логіку, а силу як шлях досягнення своїх цілей, чи є медіація прийнятною? Скоріше за все, ні. Вона буде тільки заважати йому, допоки перевага сили в війні на його боці. Він використовує агресію, силу як невербальний сильний аргумент. Контраргументом може бути тільки невербальний аргумент, тільки вчинок в розумінні М. Бахтіна. Такий вчинок здійснили воїни-українці. Такий вчинок роблять люди у всьому світі, підтримуючи Україну.

Юрген Хабермас, один з засновників комунікативної філософії, сильно розчарував своїх прихильників тим, що сформулював дилему, смисл якої в тому, що перемога України і перемога Росії – однаково погано. Тому компроміс повинен полягати в тому, щоб «зберегти обличчя» обом сторонам. Але далі це чомусь означає, що Україну треба залишити сам-на-сам з агресором. Політика страху перед ядерною війною повинна визначати межі допомоги Заходу Україні, вважає Хабермас [2]. Інакше кажучи, чим більше страх (а він великий), тим менше допомога. Виникає зустрічне питання: а де ж комунікативна раціональність? Де корпоративні цінності і інтереси? Тоді вербальні погрози ядерної війни – це і є «найкращий аргумент»? Страх перед загрозою застосування ядерної зброї, який виникає у країн, що мають ядерну зброю, зрозуміти можна. Важко його прийняти. Важко погодитися з тим, що страху немає альтернативи.

Є. Бистрицький робить висновок про слабкість самої комунікативної філософії і про те, що екзистенціальні конфлікти, де мова йде про право на життя, не піддаються раціональному вирішенню. Так, якщо раціональність виражена і захищена тільки вербальними засобами. Логіка рефлексивних ігор, може бути розроблена не тільки в категоріях можливих світів, категоріях цілей і цінностей, категоріях трансцендентальної етики, але й в категоріях дії, вчинка і події. Україна тому і прагне в Європейське співтовариство, що сподівається на те, що такі цінності як воля, право на життя, почуття власної гідності тут не просто слова.

Список використаних джерел:

1. Сучасні аргументативні практики: логіко-комунікативні критерії ефективності // Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері: монографія / О. М. Єременко, О. В. Соловійов та ін., за ред. О. М. Єременка. – Од.: «Гельветика», 2021. – С. 242–314.
2. Євген Бистрицький. Звичний Габермас // <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/627348bae29c7/>

Ключові слова: логіка, теорія аргументації, комунікативна філософія, війна, страх, дилема Хабермаса, вчинок.

Key words: logic, theory of argumentation, communicative philosophy, war, fear, Habermas' dilemma, action.